

Любы, А.Ул. Грунвальдская бітва ў гістарычнай літаратуры Вялікага княства Літоўскага XV–XVI ст.: погляд праз летапісы // Научные труды РИВШ: Сборник научных работ. – Минск: РИВШ, 2012. . – С. 178–184.

ГРУНВАЛЬДСКАЯ БІТВА Ў ГІСТАРЫЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА XV–XVI СТ.: ПОГЛЯД ПРАЗ ЛЕТАПІСЫ

Андрэй ЛЮБЫ
БДУ, Мінск

У артыкуле разглядаецца пытанне значнасці Грунвальдскай бітвы і Вялікай вайны 1409-1411 гг. для інтэлектуальнай эліты – сучаснікаў тых падзей. Асноўная ўвага надаецца наратыўным крыніцам XV–XVI ст. Асноўны вывад, да якога падводзіць аўтар – якія погляды пераважалі да ўстаявання традыцыі Грунвальдзіяны канца XVI ст.

The article deals with the problem of mention of the Grunwald battle and the Grate war 1409-1411 for intellectual elite of the Eastern Europe. The main attention was given to narrative sources of the XVth – XVIth centuries. The main conclusion of the article is about a view, which dominated in Grunwald tradition of the XVIth century.

Да праблемы Грунвальда, як знакавага перыяду ў нацыянальнай гісторыі Беларусі навуковая супольнасць, як зрэшты і шырокая грамадскасць, звярталася ў 2010 г. неаднаразова падчас юбілейных канферэнцый, круглых сталоў, фестываляў, мастацкіх выставаў. Пытанні, якія абмяркоўваліся на мерапрыемствах, закраналі ўсе сферы палітычнага, культурнага, эканамічнага жыцця замель Усходняй Еўропы першай трэці XV ст. У навуковай і папулярнай літаратуры 600-годдзе бітвы было адзначана пераглядам асобных тэм. Сярод іх і адлюстраванне дня 15-га ліпеня 1410 г. і Вялікай вайны 1409-1411 гг. у наратыўных, актавых і выяўленчых крыніцах, асэнсаванне сучаснікамі значэння падзей супрацьстаяння Польшчы з Вялікім Княствам Літоўскім і Тэўтонскага ордэна. Не з’яўляецца выключэннем імкненне да пошуку і выкрыцця варыянтнасці ва ўспрыманні падзей у нацыянальных гістарычных школах.

Да праблемы ўяўлення Грунвальдскай бітвы ва ўсходнееўрапейскім летапісанні мы звярталіся ў сваіх выступленнях “Летапісная традыцыя аб намінацыі ахвяр у войнах Вялікага Княства Літоўскага канца XIV – першай паловы XV ст.” (Міжнародны навуковы круглы стол на гістарычным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, прысвечаны 600-годдзю Грунвальдскай бітвы «...И на весь свет знаменитую славу осягнувши...»); Мінск, 15 красавіка 2010 г.) і “Летапісная традыцыя Грунвальдскай бітвы 1410 г.” (Рэспубліканская навуковая канферэнцыя “600-годдзе Грунвальдскае

(Дубровенскае) бітвы 1410 г.”; Мінск, 13 лістапада 2010 г.). І, магчыма, падобны тэкст не быў бы рэаніміраваны і пададзены да друку на старонках навуковага выдання, калі б не эмацыянальны артыкул Юрыя Мікульскага, змешчаны ў зборніку матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі прысвечанай Юбілею, якая праходзіла ў залях Гродзенскага Новага замку ў вакацыйныя ліпеньскія дні 2010 г. [1, с. 92–120]. Нажаль, але на канферэнцыі гэтага матэрыялу маладога даследчыка я не пачуў. І таму вельмі ўдзячны складальнікам зборніку, якія далі магчымасць пазнаёміцца з матэрыялам ужо ўласна на старонках кнігі.

Пытанне ўяўлення мінулага, адлюстраванне яго ў аўтарскіх тэкстах – адна з запатрабаваных тэмаў сучаснай гістарыяграфіі Усходняй Еўропы. Прыхільнікі школ інтэлектуальнай гісторыі, гістарычнай антрапалогіі шукалі і шукаюць адказаў на пытанне, якім быў калектыўны і перасанальны погляд на гістарычную падзею. Беларускія даследчыкі тут не выключэнне. Адзінае, мы, часам карыстаючыся выразам Гарацыя “Ab ovo” (“Ад пачатку”), забываем, што цалкам ён гучыць “Ab ovo usque ad mala” (“Ад яйка да яблыка”). І вызначае пройдзены шлях дазнання ад пачатку да канца (як спажываўся старажытнымі рымлянамі абед, пачынаючы з яйка і скончваючы карысным яблыкам).

Нажаль, не магчыма прызнаць навуковым, метадалагічна апраўданым, ды нават патрыятычна-усхваленым, разгляд “палітычнай сітуацыі на беларускіх землях і адносінах старабеларускай эліты да літоўскага князя” [1, с. 4] у Позднім Сярэднявеччы і раннім Новым часе па многім фармальным крытэрыям, пачынаючы з размежавання інтэлектуальнай эліты ў дазены час па нацыянальным прынцыпе (“ні ў XV, ні таксама ў XVI–XVII стст. у старабеларускай традыцыі, у адрозненне ад суседніх польскай і літоўскай традыцыі, не паўстала ўласная візія Грунвальду, якая б паказвала... значэнне Грунвальдскай перамогі для Беларусі”) [1, с. 120]. Відавочна, што рэлігійнасць, канфесійная сітуацыя ды вобраз князя-паганца ў канцы XIV – пачатку XV ст. не маглі паўплываць на адносіны “старабеларускага” грамадства да ўлады (лічы – дзяржавы). І тым больш, характарызуючы палітычную сітуацыю, мы не зможам даць адказ, чаму тая ці іншая інфармацыя не была занатавана на старонках крыніцы. Ментальнасць сярэднявечнага інтэлектуала палягала больш у рэчышчы яго духоўнасці, а спецыфіка палітычнай культуры Усходняй Еўропы мела свае, не заходнееўрапейскія, карані.

Ніжэй выкладзены тэкст ні ў якім разе не можа лічыцца палемікай з маладым даследчыкам, які, пачынаючы з публікацый на старонках беластоцкага выдання “Białoruskie Zeszyty Historyczne” нам вельмі сімпатычны. Нам бы хацелася толькі змяніць акцэнт ў аналізе Грунвальдскай бітвы па наратыўных крыніцах, указаўшы на тую акалічнасць, што гістарычны дыскурс мінулага

Вялікага Княства Літоўскага меў па-за-нацыянальнае жыццё і кардынальна змяніўся (беспаваротна, безальтэрнатыўна) у другой палове XVI ст.

Ва Усходняй Еўропе ўласнае жыццё заўсёды ставілася на прыступку ніжэй за грамадскае, а падзвігі дзяржавы і манархаў – вышэй за прыватныя дасягненні. Стагоддзе XV, як і XVI стагоддзе не выключэнне з правілаў. Тым больш, што правілы паводзінаў і сваеасаблівае рэагавання на здарэнні – гэта ментальная з’ява, магчыма справа выхавання, сацыяльнага ці фамільнага. Што, зрэшты, характэрна як для эліты, так і простага паспалітага люду. Куды ні зірні – эталонам з’яўляюцца героі Бацькаўшчыны, ахвярныя і мудрыя ў сваёй фатальнасці. Кніжная памяць успрымаецца лакмусам эпохі, што не пагарджае натаваннем не столькі адпаведных рэалій, колькі ідэй і стэрэатыпаў, завязаных у складаны вузел Гісторыі дзяржавы, народу і нават яго правадыра.

У Цэнтральнай і Усходняй Еўропе ў XV–XVI стагоддзях аб Вялікай вайне паміж Тэўтонскім ордэнам і Польскім каралеўствам і Вялікім Княствам Літоўскім 1409-1411 гадоў ствараецца свая літаратура, даюцца адзнакі, аўтары разважаюць пра ролю і месца бітвы ў гісторыі рэгіёна, нямецкай нацыі і хрысціянскага свету ўвогуле. Чаго варта толькі “Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum Cruciferis anno Christi 1410 (Хроніка канфлікту)” [2]. За інфармацыйнасцю да якой звярталіся С. Экдаль (S. Ekdahl), А. Надольскі (A. Nadolski) і інш. [3, 4, 5]. У Польшчы, дзе барацьба з крыжакамі успрымалася лёсавызначальнай місіяй народа, паўстае тэкст кракаўскага каноніка Яна Длугаша, дзе сам факт бітвы пад патранатам святога Станіслава – не што іншае як Божае дабраслаўенне польскай перамогі над Ордэнам [6, 7]. На ўсходзе Еўропы, на землях Літвы і Русі, Вялікая вайна і яе генеральная бітва, якая адгучала 15 ліпеня 1410 года на прускіх палях, безумоўна знайшлі сваё адлюстраванне, у мясцовым летапісанні. Падзеям былі дадзены адпаведныя каментары, нават тыповыя для практыкі XV стагоддзя. Але ўжо XVI стагоддзе прынесла перагляд месца падзеі ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, яго эліты і грамадства.

Летапісная традыцыя не прамінула запісаць падзеі 1409–1411 гадоў у гісторыю Еўропы, і ў гісторыю сацыякультурнай прасторы Русі. Але на колькі гэта падзея знакавая для разумення эпохі?

У *летапіснай традыцыі Вялікага Княства Літоўскага* апісанне Грунвальдскай бітвы і Вялікай вайны 1409-1411 гадоў эвалюцыянавала ад запісу пра шараговую падзею да эпохальнай оды героям стагоддзя. Вобраз Грунвальдскай бітвы, як гонар для караля Уладзіслава-Ягайлы і вялікага князя Вітаўта, канешне дыктаваўся сярэднявечным атаясамленнем персоны манарха і самой дзяржавы.

Паводле ўсходнееўрапейскага летапісання роля паспалітага люду ў вайне – гэта ахова сваёй зямлі ад знешніх ворагаў. У Вялікай вайне Вялікае княства Літоўскае прысутнічае па волі манархаў, Ягайлы і Вітаўта, у той момант як дзяржаўныя справы на захадзе не вырашаюцца. Адзначым нават той факт, што ў ідэалагічным творы “Пахвала Вітаўту”, створаным к 1430-м гадам, падрыхтаваным у якасці абгрунтавання прэтэнзій Кейстуавіча на каралеўскую карону для Вялікага Княства Літоўскага, Грунвальдская бітва не значыцца сярод дасягненняў гаспадара, як зрэшты і сама Вялікая вайна. У гэтым мы бачым вырашэнне ўсходняга пытання з татарамі і рускімі княствамі, рэлігійныя справы ў дзяржаве і рэгіёне, дасягненне парытэту з Польскім каралеўствам... І пры гэтым спыненне ордэнскай экспансіі, так добра ўпісанай ў кантэкст школьных і універсітэцкіх праграм як “барацьба са знешняй небяспекай”, засталася па-за ўвагай сучаснікаў дзяржавы-пераможцы.

Летапісец вялікіх князёў літоўскіх апісвае падзеі 1410 г. наступным чынам: “На ту же осень бысть побоище королю Ягаилу Олгирдовичю, именем Володиславу, и князю великому Витовту Кестутьевичю с немци и с прусы в Прусской земле, меже города Дубравны и Острада. И убиша мистра и маршалка, и кунтуры побиша, и всю силу их немецкую побиша, и грады немецкыи поимаша, н[о] немецъ избиша, а в всех побоищох много падоша христиан и литвы и ляхов” [8, с. 54].

Відавочна, можна разважаць пра персону манарха, які атрымаў перамогу. І гэта менавіта кароль польскі і найвышэйшы князь літоўскі Уладзіслаў-Ягайла. Нездарма шлях вяртання з прускіх палёў быў аформлены для караля трыўмфальным уездам у Кракаў.

Інтылектуальная эліта Вялікага Княства Літоўскага разглядала ваенныя дзеянні з іншага пункту гледжання. Сумесная перамога над немцамі ўпісвалася ў актыў абодвух братаў-манархаў, адзначаюцца страты як палякаў, так і ліцвінаў. Але падзея мае сваё значэнне ў кантэксте барацьбы са знешнім ворагам: становіцца ў шэраг перамог над немцамі і на Жмудзі, і ў Наўгародскай і Пскоўскай землях.

У Хроніцы Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага (т.зв. другім летапісным зводзе), створанай у 20-30-я гады XVI стагоддзя пры апеке асобных магнацкіх радоў, ні Грунвальдская бітва, ні Вялікая вайна не ўвайшлі ў ідэйную павязь і былі пакінуты па-за ўвагай, як падзеі немаючыя адносінаў да ўласных справаў Вялікага Княства Літоўскага і яе ўладароў. Вялікая роля тут надаецца падзеям папярэдняга часу (бітва на Ворскле 1399 года) і наступнага (бітва пад Вількамірам 1435 года). А таксама ахвярам прынесеным на алтар гэтых бітваў і палеглых за добрую справу. Чаго вартыя толькі мартыралогі, змешчаныя пасля апісання саміх падзей [8, с. 174 vs 181–182]!

Зусім іншую сітуацыю назіраем на старонках Хронікі Быхаўца, якая была створана к сярэдзіне XVI стагоддзя. Аўтары выканалі апісанне Грунвальдскай бітвы і падзей 1409–1411 гадоў, запазычыўшы іх інфармацыйную частку з іншых, пераважна польскіх, крыніц: “В лето от початка света 6921... почалася валка королю польскому Владыславу Ягойлу, а брату его великому князю литовскому Витольту з немцы прусскими. И собрали межи собою воиска великии зобу строн. Король Ягаило со всеми моцами коруны Полское, а князь велики Витольт со всеми силами литовскими и русскими, и з многими татары ордынскими; а мистр пруски также з моцами своими и со всею Решою Немецкою. И коли вжо вси воиска зобу строн были поготове, тогда король Ягаило и князь велики Витольт тягнули ку битви все лешными а злыми дорогами, а поля ровного а шырокого не могли миты, где бы ся мили ку битве застановиты, нижли только были поля ровныя а великия под местом немецким под Дубровным... и немец наголову поразил, и самого мистра и вси кунторов его до смерти побили, и безчышленое множество немцов поимали и побили, а иные войска лацкие ничего им не помагали, толко на то смотрели” [8, 521, etc.].

Апісальны характар падзей не акцэнтует ўвагу ні на адным з пераможцаў, надаючы роўную ролю і польскаму і літвінскаму складальніку перамогі, што відавочна падкрэслена ў апошніх радках: “А затым всих поразившы, а остаток на конец выпленивши и многие города и земли их побравшы, а остаток на конец выпленивши и выпаливши, и пусту землю вчинившы, и з великою честию и з невымовным звыщажством, и на весь свет знаменитую славу осягнувши, за ся до своих земл доехали, и половицу хоругвей немецких и бороды мистрову и всих кунторов его з мертвых обобравшы, и половицу взяли до Польски, а половицу до Литвы, где з тые бороды и хоругви их в замку Краковском в церкви святого Станислава, а в Вильни также у святого Станислава завешоны суть” [8, с. 523].

Паход за “гларыяй” для манархаў скончыўся ўдала і трыўмфальна, кажа наша крыніца, хаця зважаючы на палітычныя наступствы, уніі і тэрытарыяльныя пераўладкаванні гэтай часткі Еўропы, вынікі вайны не былі настолькі ўдалыя, запатрабавалі для польскага боку новай, ужо Трынаццацігадовай вайны (1454–1466 гг.), у выніку якой кароль Казімір Ягайлавіч далучыў да Польскага каралеўства Прусы і Памор’е [9, с. 247–266]. А Ордэн, такі велічны і грозны ў часы Валенродаў і Юнгенгенаў, пераўтварыўся к 20-м гадам XVI стагоддзя ў герцагства начале са свецкім манархам. А крыху пазней асноўная папская цытадэль на ўсходзе Еўропы пала пад націскам прагрэсіўнай Рэфармацыі.

Для Вялікага Княства Літоўскага ўтварэнне на прускіх землях свецкай пратэстанцкай і моцнай польскай дзяржаваў несла новую барацьбу за Жмудзь.

Нават асветніцкая дзейнасць Манджвідаса на мясцовай мове, яго пастарская місія – прапаведніцтва на пруска-жмудскім сумежжы, былі скіраваны на вырыванне асобнай этнічнай часткі грамадства Вялікага Княства Літоўскага з працэсу агульнадзяржаўнай літвінізацыі балцкага і не толькі балцкага насельніцтва. Польскі вектар становіўся для дзяржаўных колаў усё больш незамяняльным у мірны і ваенны час. І як вынік – стварэнне саюзнай дзяржавы, аб якой так доўга размаўлялі палітыкі і якую чакалі простыя грамадзяне...

Але вернемся да падзей першай трэці XV стагоддзя. Вынік Вялікай вайны для Вялікага княства Літоўскага – далучэнне Жмудзі і суцэльная каталіцызацыя апошняй паганскай тэрыторыі ў Еўропе (утварэнне ў 20-ыя гады XV стагоддзя асобнага Медніцкага біскупства) [10]. Перамовы з імператарам Жыгімонтам Люксембургскім і чэская палітыка Вітаўта, наладжванне адносін з Ардой і рускімі княствамі. Іншымі словамі – Вялікае Княства Літоўскае атрымала еўрапейскае прызнанне і магло прэтэндаваць на штосьці большае... што і было агучана ў Луцку падчас правядзення “еўрапейскага кангрэсу” 1429 года [8, с. 101–104; 11]. Імператар Свяшчэннай рымскай імперыі запрапанаваў каранаванне вялікага князя Вітаўта каралеўскай каронай... Трыумф!!!

У Смаленску, пры двары іерарха праваслаўнай царквы Герасіма, будучага мітрапаліта Кіеўскага і Усяе Русі, удзельніка экуменічнага руху 30-х гадоў XV стагоддзя, адбываецца стварэнне дзяржаўнага гісторыяпісання. З епіскапскага двара выходзіць твор палітычнага і ідэалагічнага зместу – “Пахвала Вітаўту” [8, с. 417–420]. У 40-ыя гады таго ж стагоддзя будзе створаны т.зв. Летапіс 1446 года. Праз паўстагоддзя эліта Вялікага Княства Літоўскага пераасэнсуе гісторыю сваёй дзяржавы, як гісторыю ўласную, а не часткі нашмат большай палітычнай прасторы – Русі. Яшчэ праз паўстагоддзя паўстане пытанне аб самім існаванні Вялікага Княства Літоўскага. У 1569 годзе выбар быў зроблены на карысць Захада. Хаця пачаткі вестэрнізацыі грамадства, палітычнай і інтэлектуальнай эліты сыходзяць каранямі ў XIV і XV стагоддзе. У XVI стагоддзі будзе напісана “Хроніка Вялікай Сарматыі” і “Хроніка польская і Вялікага Княства Літоўскага”, паўстане постаць Мацея Стрыйкоўскага. Але яго бачанне падзей Вялікай вайны і Грунвальдскай бітвы будзе мець зусім іншае адценне, растаўленыя акцэнтны будучыя правільнымі і еўрапейскімі. Гэта будзе ўжо зусім іншая гісторыя.

Літаратура

1. Вялікае Княства Літоўскае і яго суседзі ў XIV–XV стст. : саперніцтва, супрацоўніцтва, урокі : Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі; Гродна, 8-9 ліпеня 2010 г. / Укладальнікі А.І. Груша, С.В. Марозава. – Мінск : Беларуская навука, 2011. – 225 с.

2. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum Cruciferis anno Christi 1410 // Monumenta Poloniae Historica / Hrsq. A. Bielowski. – Lwów, 1872. – Vol. 2. – S. 897–904.
3. Ekdahl, S. Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen. Einführung und Quellenlage / S. Ekdahl. – Berlin : D&H, 1982. – 378 p.
4. Nadolski, A. Remarques sur l'art militaire de l'Ordre Teutonique aux de la bataille de Grunwald / A. Nadolski // Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter. – Toruń : TNT, 1991. – S. 19–26.
5. Гагуа, Р. Грюнвальд в источниках: «Хроника конфликта Владислава короля Польши с крестоносцами в год Христов 1410» / Р. Гагуа. – Пинск : ПолесГУ, 2009. – 208 с.
6. Długosz J. Bitwa grunwaldska (z historii Polski) / Opracował Jan Dąbrowski. – Wrocław : Ossolineum, 2003. – 158 s.
7. Górski, K. Jana Długosza Barberia Prutenorum / K. Górski. – Warszawa : PWN, 1958. – 308 s.
8. Западнорусские летописи (Полное собрание русских летописей. Т. XVII). – Москва : Языки славянской культуры, 2008. – 384 с.
9. Łowmiański, H. Polityka Jagiełłonów / H. Łowmiański. – Poznań : Wyd. Poznańskie, 2006. – 673 s.
10. Błaszczuk, G. Dziecezja Żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój / G. Błaszczuk. – Poznań : Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 1993. – 230 s.
11. Błaszczuk, G. Burza koronacyjna: Polska – Litwa 1429-1430. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku / G. Błaszczuk. – Poznań: Instytut Historii UAM, 1998. – 186 s.